

in de etalage

28

Een schenking met een lange aanloop

*Gezicht op de IJssel met Koornmarktspoort,
door F.(redrik) J.(akobus) Buijtendijk (Kampen 1813 - Kampen 1892)*

Voor archieven en musea is het bestaan van een achterban met geïnteresseerden en begunstigers van essentieel belang. Dat geldt in het bijzonder voor een particuliere instelling als het Frans Walkate Archief. Een groot deel van haar collectie is dankzij persoonlijke banden van de oprichter en beheerders met de schenkers bijeengebracht. Wanneer echter het eerste initiatief dat leidt tot een verwerving ruim dertig jaar geleden tot stand is gekomen valt dat extra op. Zo'n gebeurtenis deed zich recent voor. In 1976 had het Haagse echtpaar Van Dijk-Lazonder op advies van ir. H.J. Walkate aan de toenmalige beheerder van het Frans Walkate Archief, dr. C.N. Fehrmann, informatie gevraagd over een schilderij uit hun bezit dat de IJssel met de Koornmarktspoort voorstelde en dat was gesigneerd met een monogram dat de familie niet thuis kon brengen. Fehrmann stuurde per omgaande relevante gegevens en wist onder meer te antwoorden dat de maker de Kamper schilder F.J. Buijtendijk was en dat het schilderij waarschijnlijk in de jaren veertig van de 19de eeuw was geschilderd.¹ De familie was zeer content over de adequate wijze waarop zij door Fehrmann was geholpen en stuurde op zijn verzoek een representatieve kleurenfoto die tot op heden in het archief wordt bewaard.² Toen mevrouw M.(arianne) van Dijk-Lazonder eind november 2007 overleed, nadat haar echtgenoot mr. F.G. van Dijk haar was voorgedaan, besloot de familie het schilderij aan het Frans Walkate Archief te schenken.

Voor zover bekend is het werk afkomstig van de grootvader van mevrouw Lazonder, mr. J.Æ.H.J. Gallé (1844-1905). Deze prominente Kampenaar was lange tijd wethouder van openbare werken en eigenaar van een trijpfabriek die al aan het eind van de 17de eeuw door zijn voorouders was opgericht. De vader van mr. J.Æ.H.J., P.H.G. Gallé, die actief was als fabrikant, letterkundige en dichter, was getrouwd met een dochter van de schilder Pieter Gaal.³ Het is zeer waarschijnlijk dat het schilderij toen in de familie is gekomen. Na de dood van mr. J.Æ.H.J. kwam het in bezit van de moeder van mevrouw Van Dijk-Lazonder, Hendrika Cornelia Gallé, die trouwde met

E.C.A. Lazonder. Deze Lazonder woonde lange tijd in Kampen en was zeer goed bevriend met Frans Walkate.⁴ Ook zijn dochter Marianne Lazonder, die haar jeugd op IJsselkade 21⁵ doorbracht, heeft Frans Walkate goed gekend.⁶

Het Frans Walkate Archief is om meerdere redenen blij met de aanwinst. Afbeeldingen van dit deel van Kampen uit deze periode en vanuit dit standpunt zijn niet algemeen. Bovendien is het werk van F.J. Buijtendijk vrij zeldzaam en nog niet vertegenwoordigd in onze collectie.

Het schilderij stelt een gezicht op de Koornmarktspoort en een deel van de IJsseloever voor, richting Zalk. Het is geschilderd in olieverf op paneel. Omdat de rivier bevroren was, kon de schilder een ongebruikelijk standpunt innemen. De poort is nog niet wit geschilderd, een ingreep die in 1840 werd verricht in opdracht van stadsarchitect Nicolaas Plomp, die het IJselfront een klassiek aanzicht wilde geven door het optrekken van nieuwe bouwwerken en het hanteren van een uniforme kleurstelling. Het schilderij moet dus ouder zijn. Vreemd is het ontbreken van een doorgang, wat vooral te wijten lijkt aan een gebrekkig gebruik van perspectief. Opvallend is de bebouwing aan weerszijden van de poort, vlak voor de stadsmuur. In

1809 had koning Lodewijk Napoleon de verdedigingswerken aan de stad geschonken om daarmee te handelen naar eigen goeddunken, op voorwaarde dat de muur aan de IJsselkant hoog genoeg zou blijven om als waterkering te kunnen dienen. Vanaf dat tijdstip lag de weg vrij voor bebouwing van de IJsseloever. De huizen moeten dus tot de eerste behoren die buiten de oude muren zijn gebouwd, tenminste als er vanuit wordt gegaan dat Buijtendijk de situatie waarheidsgetrouw heeft weergegeven, wat in de romantische traditie waarin we de schilder qua stijl en periode kunnen plaatsen niet vanzelfsprekend was. Er zijn echter andere afbeeldingen uit dezelfde tijd die erop duiden dat hij daadwerkelijk de bestaande situatie weergeeft. Doorslaggevend is de kadastrale atlas van 1832 waarop naast de poort de omtrek van een bouwwerk is getekend dat geheel voldoet aan het door Buijtendijk geschilderde. In de verte links zijn twee molens te zien. Ook zijn daar nog substantiële delen van de oude verdedigingswerken aanwezig, waarschijnlijk het Van Ingen bolwerk.

De achtergrond is tamelijk stijf en plichtmatig geschilderd. Misschien was het daarom dat mr. F.G. van Dijk in één van zijn brieven uit 1976 schreef dat 'het schilderij niet de indruk maakt van een kunstwerk'. De figuurtjes op het schilderij zijn van een veel hogere kwaliteit, ze lijken bijna van een andere hand en bepalen voor een groot deel het kijkplezier. In hun burleske levendigheid staan ze natuurlijk in de traditie van Hendrick Avercamp, Kampens grootste schilder uit de Gouden Eeuw, een periode waar veel 19de-eeuwers graag en vaak naar terugkeken, ook als inspiratie voor eigentijdse kunstuitingen als deze. De figuurtjes geven een prachtig beeld van de kleding die in de tijd van Buijtendijk gangbaar was en van de verschillende bevolkingsgroepen, uiteenlopend van militairen en volkse pubers tot de gedistingeerde bovenlaag, die zich overigens niet te goed voelde een baantje te trekken op de bevroren rivier.

F.J. Buijtendijk, die was getrouwd met Jannetje van Heerde, woonde waarschijnlijk zijn hele leven in Kampen. Hij had zijn zaak in de Buiten Nieuwstraat en werkte als tekenleraar op de stadstekenschool als opvolger van assistent-leraar J.G. Gaal, een functie waar hij zich vrijwillig voor aanmeldde.⁷ Hij moet een lange, magere man zijn geweest met een scherp getekend gelaat. Als rentenier woonde hij later achter de zaak aan de Burgwal. Het was hem waarschijnlijk goed gegaan, want hij kon ook beschikken over een tuin en tuinhuisje in IJsselmuiden.⁸ In 1841 wordt er in Kampen een kleine tentoonstelling gehouden waarop hij vertegenwoordigd is. Het jaar daarna exposeert hij in Deventer. H.J. Moerman vermeldt in zijn overzicht

van Overijsselse schilders dat van hem een aardig wintergezicht op de IJssel bij de Koornmarktspoort bekend is dat zich in particulier bezit bevindt in Den Haag.⁹ Ongetwijfeld het schilderij dat nu is geschonken.

Het tot nu toe getraceerde oeuvre van Buijtendijk is weinig omvangrijk. Pieter Scheen vermeldt een werk met als onderwerp ingekwartierde militairen die een order tot vertrek ontvangen (te zien op de tentoonstelling in Deventer van 1842). Nazaten van Buijtendijk bezitten een aantal schilderijen, waaronder portretten en landschappen, waarvan sommige zijn gesigneerd en andere worden toegeschreven aan de schilder. In de collectie van het Stedelijk Museum in Kampen bevindt zich een viertal werken (gesigneerd: Buytendijk): drie stillevens en een gezicht op het stadspark. Dat laatste is voor een vergelijking met het IJsselgezicht het meest interessant. Het is rond dezelfde tijd geschilderd en verbeeldt eveneens een landschap met figuren. Ook hier is de achtergrond houderig geschilderd, met lange rijen vreugdeloos groeiende bomen, en zijn de figuren die het stofferen veel vaardiger en gedetailleerder weergegeven. Stilistisch daarmee vergelijkbaar is een 'Gezicht op Bolwerk, gracht en singel van Kampen' (omstreeks 1845) uit de familiecollectie. Die liefde en aandacht voor details spreekt ook uit de stillevens. Zonder Buijtendijk onrecht te doen kan worden gezegd dat hier een kunstenaar werkzaam is die zich als docent op de stadsteken-school vooral had bekwaamd in het tekenen - een hoofdbestanddeel van het kunstonderwijs uit die tijd - en die zich daardoor wat onwennig op het gebied van de schilderkunst begeeft en het penseel min of meer hanteert als potlood.

Geraart Westerink

Noten

- 1 Helaas is deze brief niet meer teruggevonden.
- 2 Een drietal brieven van de familie uit de gevoerde correspondentie bevindt zich in het Frans Walkate Archief. Ordner: correspondentie t/m september 1980. De kleurenfoto bevindt zich tussen de fotodocumentatie van Kamper kunst en kunstenaars (fotocollectie map 192A), bovendien blijkt het FWA ook nog te beschikken over een oudere, ingelijste zwart-wit foto van het werk, genomen door de Kamper fotograaf Sloot.
- 3 Over de familie Gaal, zie: J.H.P. Ennema, 'Mededelingen betreffende de familie Gaal: naar aanleiding van de Oranje-portretten op de Raadzaal te Kampen.' In: *Kamper Almanak 1946-1947*. Kampen 1947, 126-144.
- 4 Brief mr. F.G. van Dijk aan dr. C.N. Fehrmann, d.d. 11 mei 1976. Collectie FWA; Over de

- familie Gallé, zie: P.H. Damsté, 'Peter Helbert Gallé herdacht: 1793-1869.' In: *Kamper Almanak 1939-1940*. Kampen 1940, 127-133.
- 5 Bij de intrek van de Duitsers in Kampen, op 15 mei 1940, nam een kleine legerafdeling als 'Hafenüberwachungstelle' haar intrek in dit huis. Zie: Corona, '1940-1945: een paar losse herinneringen'. In: *Kamper Almanak 1965-1966*. Kampen 1966, 249.
 - 6 Brief mr. F.G. van Dijk aan dr. C.N. Fehrmann, d.d. 16 juni 1976. Collectie FWA; E.C.A. Lazonder wordt in het artikel van J.H.P. Ennema over de familie Gaal, (zie noot 3) bedankt voor de gegevens die hij de schrijver over verschillende (aangetrouwde) leden van deze familie verschaft.
 - 7 R.B. van Mierlo en E.F.L.M. van de Werdt, "*Tot Campen geschildert*": een overzicht van *Kamper schilders 1550-1960*. (brochure) Kampen 1992, 5.
 - 8 Handgeschreven kwartierstaat van de F.J.Stuurman, met beknopte personalia. Particulier bezit.
 - 9 H.J. Moerman, 'Overijsselse Romantische Schilders.' In: *Overijssel: jaarboek voor cultuur en historie* 3 (1949) 112.